

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II): czynność wykonawcza i skutek przestępny^{*}

I. Znamię aborcji („abortum”)

1.1. Tradycyjne znamiona przedmiotowe aborcji kanonicznej

W przestępstwie kanonicznym aborcji atak na dobro prawne jest opisany tradycyjnym zwrotem w kanonistyce: *abortum procurat* [CCEO: *procuravit*], *effectu secuto* (kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 1 CCEO, *pars prima*)¹. W polskim tłumaczeniu

^{*} Niniejszy cykl artykułów przedstawia stan prawny na dzień 22 października 2024 roku.

¹ Z uwagi na nowelizacje kodeksów prawa kanonicznego, zarówno łacińskiego, jak i wschodniego, w artykule przyjmuje się następujące oznaczenia: CIC 1983 – pierwotna wersja kodeksu łacińskiego: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicæ Sedis” 75 [1983] pars 2, s. III–XXX; 1–317); CIC 2021 – nowelizacja kodeksu łacińskiego z 1983 dokonana przez papieża Franciszka na podstawie konstytucji apostolskiej z 2021 roku: Franciscus P.P., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur*, 23.05.2021, „Acta Apostolicæ Sedis” [dalej: AAS] 113 (2021), s. 534–537; Liber VI, s. 537–555; przekład polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022; CCEO – pierwotna wersja kodeksu wschodniego: *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicæ Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364, przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002; CCEO 2023 – nowelizacja kodeksu wschodniego dokonana przez papieża Franciszka na podstawie listu apostolskiego motu proprio z 2021 roku: Franciscus P.P.,

zwrot ten brzmi: „powoduje aborcję (poronienie; przerywa ciążę), po nastąpieniu skutku (jeżeli nastąpił skutek: *ablatus absolutus*²)”. Wyrażenie to jest obecne w prawie karnym kanonicznym od konstytucji papieża Sykstusa V (1585–1590) *Effraenatam* z 29 października 1588 roku³.

W tych *verba legis* można zatem oznaczyć następujące znamiona przedmiotowe przestępstwa kanonicznego aborcji:

1. znamię aborcji (*abortum*),
2. znamię jej wykonywania (*procurat*, w prawie wschodnim: *procuravit*),
3. znamię skutku (*effectu secuto*).

1.2. Spór o wykładnię terminu „abortum” pod rządem kan. 1398 CIC 1983

1.2.1. Pojęcie wąskie aborcji w tradycji kanonicznej

Pojęcie aborcji – czyli łacińskiego *abortus*, *-us* albo *abortum*, *-i* (aborcja, spędzenie płodu) – wcale nie było jasne pod rządem kodeksu z 1983 roku. Zderzyły się bowiem ze sobą dwie wykładnie terminu *abortum* – węższa i szersza.

Zgodnie z wykładnią węższą aborcją byłoby tylko zabicie niedojrzałego, niezdolnego do samodzielnego życia płodu (*eiectio fetus immaturi*). Ta interpretacja jest oparta na językowej, potocznej wykładni wyrażenia *abortum*. Co więcej, można przyjąć, że to pojęcie aborcji, zawężające ją do zabójstwa tylko dziecka niedojrzałego, jest zgodne z zasadą z kan. 18 CIC 1983 (kan. 1500 CCEO), że ustawy ustanawiające kary podlegają wykładni ścisłej.

Przed wszystkim jednak to wykładnia historyczna i tradycja kanoniczna wspiera to wąskie rozumienie aborcji (por. kan. 6 § 2 CIC 1983). Tak właśnie ujmowano aborcję w prawie dawnym, w powoływanej już konstytucji Sykstusa V *Effraenatam* z 1588 roku⁴. To tradycyjne wąskie ujęcie aborcji było obecne także pod rządem

Litterae apostolicae motu proprio datae *Vocare peccatores* quibus nonnulli canones tituli xxvii et canon 1152 Codicis canonum ecclesiarum orientalium immutantur, 20.03.2023, „L'Osservatore Romano” z 05.04.2023, s. 10–11, AAS 115 (2023), s. 383–393.

2 Zob. Z. Samolewicz, *Składnia łacińska*, Kraków 2006, s. 175.

3 „abortus [...] procuraverint [...] ita ut re ipsa abortus inde secutus fuerit” (Sixtus PP. V, Constitutio *Effraenatam*, 29.10.1588, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, ed. P. Gasparri, t. 1, Romae 1947, poz. 165, s. 308–311, on-line: https://la.wikisource.org/wiki/Effraenatam_perditissimorum (14.10.2023); <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm> (14.10.2023).

4 „abortus, seu fetus immaturi, tam animati, quam etiam inanimati, formati, vel informis eiectio...” (Sixtus PP. V, Constitutio *Effraenatam*, 1). Zob. G. Leszczyński, *Aborcja i jej aspekty prawne*,

kodeksu z 1917 roku⁵. Wyraźnie wtedy odróżniano aborcję kanoniczną od zabójstwa, stwierdzając, że zabijanie dziecka liczącego co najmniej 180 dni od poczęcia – analogicznie do kan. 1115 § 2 CIC 1917 (odpowiednio kan. 1138 § 2 CIC 1983), kiedy już to dziecko poczęte może żyć poza organizmem matki – jest zabójstwem człowieka, a nie aborcją⁶.

Jednakże ustawodawca kościelny odrzucił tę interpretację.

1.2.2. Pojęcie szerokie aborcji w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w „*Evangelium vitae*” z 1995 roku

1.2.2.1. POJĘCIE KANONICZNE ABORCJI

W interpretacji autentycznej z 23 maja 1988 roku ustawodawca kościelny rozszerzył pojęcie aborcji również na zabicie płodu (*fetus*) przeprowadzone (*procurare*) w jakikolwiek sposób i w jakimkolwiek czasie od chwili poczęcia (*conceptio*) aż do narodzin⁷:

„Łódzkie Studia Teologiczne” 10 (2001), s. 57. Na marginesie warto zaznaczyć, że papież Sykstus V (1585–1590) odrzucił panujący pogląd teologiczny, według którego aborcja ma miejsce tylko wobec płodu ożywionego duszą, tj. ludzkiego (*foetus animatus*), wcześniej bowiem płód nie jest człowiekiem (*foetus inanimatus*). Według św. Tomasza z Akwinu (1224 lub 1225–1274) następowało to w 40 dni od poczęcia płodu męskiego i w 80 dni od poczęcia płodu żeńskiego. Zob. S. Thomas Aquinas, *Summa theologiae* I, q. 118, art. 2, ad 2.

5 Zob. R. Salucci, *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 2, Subiaco 1930, s. 221, nr 331 („Nel nostro diritto l'*iectio fetus animati* fu sempre considerata omicidio: si riteneva però che l'anima venisse infusa nel feto 40 od 80 giorni dopo il concepimento”, kursywa – R. S.); F. X. Wernz, P. Vidal, *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937, s. 514, nr 472 („*foetus immaturi iectio vel dolosa iectio foetus ex utero matris*”).

6 Por. F. Cappello, *De censuris iuxta Codicem Iuris Canonici*, Augustae Taurinorum 1919, s. 126–127, nr 132; I. Chelodi, *Ius canonicum de delictis et poenis et de iudiciis criminalibus*, ed. P. Ciprotti, Vicenza 1943, s. 111, nr 80 („*Abortus est iectio fetus immaturi*, idest 180 diebus a momento conceptionis, Septimum mense incepto loquimur de accelerato partu, in quo delictum exulat, sicut exulat, quia fetus non eicitur sedit occiditur, in aliis operationibus aliunde illicitis /craniotomia, embryotomia/”, kursywa – I. Ch.); I. Sole, *De delictis et poenis. Praelectiones in Lib. V Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920, s. 316–317, nr 390 („*iectio foetus immaturi*”, „*Immaturi*. Post septimum gestationis mensem, *foetus*, iudicio medicorum, maturus censetur...”, kursywa – I. S.); T. García Barberena, *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, vol. 4: *Cánones 1999–2414*, Madrid 1964, s. 510–511, nr 531.

7 Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Responsum I, 19.01.1988, AAS 80 (1988), s. 1818. Ta odpowiedź Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Autentycznej Kodeksu Prawa Kanonicznego z 19 stycznia 1988 roku uzyskała zgodę papieską 23 maja 1988 roku, a została podana do wiadomości 12 grudnia 1988 roku; przekład polski wraz z informacjami o samej interpretacji

D. – Utrum abortus, de quo in can. 1398, intelligatur tantum de eiectione fetus immaturi, an etiam de eiusdem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuretur.

R. – Negative ad primam partem; affirmative ad secundam.

Wątpliwość: Czy przez przerwanie ciąży, o którym jest mowa w kan. 1398, należy rozumieć tylko usunięcie niedojrzałego płodu czy także zabicie tego płodu w jakikolwiek sposób i w jakimkolwiek czasie od momentu poczęcia?

Odpowiedź: Negatywnie na pierwszą część; pozytywnie na drugą część.

Powyższą interpretacją autentyczną ustawodawca kościelny dokonał zmiany prawa karnego, nie tylko zresztą łacińskiego, ale również wschodniego, chociaż brak jest wprost odniesienia do kan. 1450 § 2 CCEO⁸.

Należy zauważyć, że wprowadzone zostało własne, kanoniczne pojęcie aborcji. Dlatego określenia płodu używane przez Papieską Komisję nie są medyczne, nie odróżnia się bowiem medycznych określeń zarodek i płód⁹. W rozumieniu prawa kanonicznego każde poczęte życie w łonie matki już jest płodem, nawet jeżeli tak powstały zarodek nie zagnieździłby się jeszcze w macicy matki. Jest to poważna różnica z określeniami aborcji w medycynie lub w ustawodawstwach świeckich¹⁰. Kolejne różnice dotyczą końcowego i początkowego momentu dokonywania aborcji, o czym niżej¹¹.

autentycznej zob. A. Kaczor, *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „Kościół i Prawo” 2 (2013) nr 2, s. 150–151.

⁸ Zob. L. Lorusso, *Il culto divino nel „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”*. *Commento ai sin-goli canoni*, Bari 2008, s. 126, przyp. 260.

⁹ Por. H. Bartel, *Embriologia. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2012, s. 145.

¹⁰ Na tę grę słowną zwraca uwagę deklaracja Kongregacji Nauki Wiary *Dignitas personae* z 8 września 2008 roku: „Obok środków antykoncepcyjnych w ścisłym tego słowa znaczeniu, uniemożliwiających poczęcie w następstwie aktu seksualnego, istnieją inne techniki, działające po zapłodnieniu, kiedy embrion już jest ukonstytuowany, przed albo po zagnieźdzeniu w macicy. Są to techniki ‘przechwy-tujące’, jeśli wychwytyują embrion przed jego zagnieźdzeniem się w macicy matki, a ‘przeciwciążowe’, jeśli powodują zniszczenie embrionu dopiero co zagnieźdzonego. [...] Stąd stosowanie środków „prze-chwytyjących” i przeciwciażowych wchodzi w zakres grzechu aborcji i jest poważnie niemoralne. Po-nadto, w przypadku pewności dokonania przerwania ciąży prawo kanoniczne przewiduje poważne konsekwencje karne” (Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio Dignitas personae de quibusdam scientiae bioethicae quaestionibus*, 8.09.2008, 23, AAS 100 [2008] 858–887; przekład polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_digni-tas-personae_pl.html [29.04.2024]; kursywa – oryginalna). O innych kwestiach terminologicznych w kolejnym artykule tej serii: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe*, I.1.3, <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm>.

¹¹ Zob. niżej, I.2.2.2., I.2.2.3.

To szerokie pojęcie aborcji z interpretacji autentycznej z 1988 roku zostało przyjęte w *Evangelium vitae* św. Jana Pawła II z 25 marca 1995 roku, stanowiąc wyraźnie w nr 58¹²:

Attamen rerum veritatem nullum evertere vallet vocabulum: abortus procuratus quacumque peragitur via, deliberata est ac directa hominis occisio primordiali eius vitae tempore quod inter conceptionem decurrit et parturitionem.

Jednak żadne słowo nie jest w stanie zmienić rzeczywistości: przerwanie ciąży jest – niezależnie od tego, w jaki sposób zostaje dokonane – świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem.

1.2.2.2. Początkowy moment dokonywania aborcji kanonicznej i problem „in vitro”

Moment początkowy przestępstwa kanonicznego aborcji w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w definicji legalnej nr 58 EV jest określony jako *conceptio*, czyli poczęcie, zapłodnienie *in vivo*. Nie chodzi zatem o inne zapłodnienie (*fecundatio*), przede wszystkim *in vitro*, chociaż rozróżnienie to może być zupełnie przypadkowe, biorąc pod uwagę, że w czasie przygotowywania projektu przepisu kan. 1398 CIC 1983 problem *in vitro* nie był jeszcze znany¹³. Przepisy karne należy wszak interpretować ściśle (por. kan. 18 CIC 1983 i kan. 1500 CCEO)¹⁴. Wszelkie wątpliwości w rozumieniu przepisu należy rozstrzygać na korzyść sprawcy: albo opierając się na zasadzie prawnonaturalnej *in dubio pro reo*¹⁵, albo odwołując się do kan. 14 CIC 1983, *pars prima* (kan. 1496 CCEO,

12 Ioannes Paulus PP. II, Litterae encyclicae *Evangelium vitae* Episcopis, Presbyteris et Diaconis, Religiosis viris et mulieribus christifidelibus laicis universisque bonae voluntatis hominibus de vitae humanae inviolabili bono, 25.03.1995, AAS 87 (1995), s. 401–552; polskie tłumaczenie za: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (29.04.2024) [dalej: EV], nr 58, „Hodie”, *in fine*, kursywa – oryginalna.

13 Por. Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, „Ius Canonicum” 29 (1989) nr 58, s. 583; J. Sanchis, *L'aborto procurato: aspetti canonistici*, „Ius Ecclesiae” 1 (1989) nr 2, s. 68.

14 W ten sposób również argumentują: Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 578, 585; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), w: V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 366; F. Pérez-Madrid, *La tutela penal del bien jurídico „vida” a los 20 años del CIC*, w: *Proceso penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 620–622.

15 Por. P. Skonieczny, *La presunzione dell'imputabilità* (can. 1321 § 3 CIC/83): *commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 419–420, przyp. 110, 111.

pars prima), czyli że ustawa wątpliwa, nie wyłączając karnej¹⁶, nie obowiązuje (*lex dubia non obligat*)¹⁷.

Stąd w obecnym stanie prawnym za przestępstwo kanoniczne aborcji nie można uznać uśmiercania zapłodnionych komórek jajowych powstałych w procedurze *in vitro*, a nie przeniesionych do łona matki¹⁸. Pogląd ten nie jest jednak zgodnie przyjmowany w literaturze kanonistycznej¹⁹.

Tymczasem w koncepcji kanonicznej aborcji chodzi o jakiejkolwiek zabicie dziecka poczętego, którego śmierć następuje w wyniku *procedury aborcyjnej*, czyli przerywania ciąży. Ta procedura aborcyjna może polegać nawet na spowodowaniu przedwczesnych narodzin dziecka, żeby je zabić już poza łonem matki. Wydaje się, że aborcja jest tak również rozumiana w *Sussidio applicativo del Libro VI* Dykasterii ds. Tekstów Prawnych z 2023 roku, gdzie twierdzi się, że śmierć płodu może nastąpić w łonie lub poza łonem matki²⁰. Natomiast nie chodzi w aborcji o zabicie dziecka w wyniku innego działania, nieaborcyjnego, np. eksperymentów na embrionach,

¹⁶ Tak wyraźnie zob. R. Sobański, *Komentarz do kan. 14*, w: J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 65–66, tezy 1–2.

¹⁷ Zob. Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 583–584; J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne: część szczególna*, Warszawa 2003, s. 178.

¹⁸ Tak, słusznie, np. A. Molina Melia, *Estudio jurídico-canónico de la reciente legislación abortista en España*, „Revista Española de Derecho Canónico” 41 (1985), s. 472–473; Á. Marzoa, *Extensión del concepto penal de aborto*, s. 583–584; J. Sanchis, *L'aborto procurato*, s. 668; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), V., D., s. 366; A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto procurato nel Codex Iuris Canonici del 1917 e del 1983. Studio giuridico-storico*, Roma 2001, s. 97–99 (wskazując ponadto na odmienne, ale osamotnione, stanowisko w literaturze), s. 120; R. Botta, *La norma penale nel diritto della Chiesa*, Bologna 2001, s. 232–233; B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021, s. 497.

¹⁹ Odmienne np. F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto Comentario a una respuesta de la CPI*, „Revista Española de Derecho Canónico” 47 (1990) nr 128, s. 239, a pod rządą Franciszkowej księgi VI CIC 2021, także odnośnie do eksperymentów na embrionach ludzkich zob. P. Kaleta, *Komentarz do kan. 1397 § 2–3*, w: J. Krukowski, P. Kaleta, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022, s. 332.

²⁰ Por. Dicastero per i Testi Legislativi, *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, s. 167, dostępne on-line: <https://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/TESTI%20NORMATIVI/Testi%20Norm%20CIC/Libro%20VI/LibroVISussidio/Sanzioni%20penali%20Sussidio.pdf> (23.05.2024). Ponadto zob. J. I. Arrieta, *Commento ai cann. 1311–1399*, w: *Codice di Diritto Canonico e leggi complementari commentato*, a cura di J. I. Arrieta, Roma 2022, s. 944.

niszczenia zarodków itp. Tego typu działania są moralnie niegodziwe²¹. Jednakże nie stanowią one przestępstwa kanonicznego aborcji stypizowanego w kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO).

Życie poczęte w wyniku procedury *in vitro* jest równie święte i obdarzone godnością dziecka Bożego, ale z powodów technicznoprawnych przepis kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO) o przestępstwie aborcji kanonicznej nie jest podstawą jego ochrony, chyba że tak poczęte życie zostało przeniesione do łona matki i tam zabite. Na gruncie prawa karnego kanonicznego niszczenie zarodków powstałych w wyniku procedury *in vitro* i nie implementowanych do łona matki stanowiłoby zabójstwo, o którym mowa w kan. 1397 § 1 CIC 2021 (kan. 1450 § 1 CCEO)²².

1.2.2.3. Końcowy moment dokonywania aborcji kanonicznej

Aborcji kanonicznej – zgodnie z cytowanymi powyżej interpretacją autentyczną z 1988 roku oraz definicją z nr 58 EV – można dokonać, zanim dziecko urodzi się naturalnie (*parturitio* z nr 58 EV). Chodzi o jakikolwiek moment w trakcie ciąży, w którym dokonuje się zabójstwa dziecka z łona matki, choćby dziecko to było już na tyle dojrzałe, że mogłoby podjąć samodzielnie czynności życiowe. Interpretacja autentyczna z 1988 roku wyraźnie odrzuciła przeciwną wykładnię, że chodziłoby tylko o usunięcie niedojrzałego płodu (*eiectio fetus immaturi*). Powtórzyła to definicja zawarta w nr 58 EV, że mowa o zabójstwie dziecka poczętego, nawet dojrzałego, „w [jakimkolwiek] początkowym stadium życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem [czyli ciążą]”.

Dlatego nie mają racji ci autorzy, którzy uważają, że aborcja kanoniczna dotyczy tylko płodów żywych i niezdolnych do życia poza łonem matki, co miałoby

²¹ „Także różne techniki sztucznej reprodukcji, które wydają się służyć życiu i często są stosowane z tą intencją, w rzeczywistości stwarzają możliwość nowych zamachów na życie. Są one nie do przyjęcia z punktu widzenia moralnego, ponieważ oddzielają prokreację od prawdziwie ludzkiego kontekstu aktu małżeńskiego, a ponadto stosujący te techniki do dziś notują wysoki procent niepowodzeń: dotyczy to nie tyle samego momentu zapłodnienia, ile następnej fazy rozwoju embrionu wystawionego na ryzyko rychłej śmierci. Ponadto w wielu przypadkach wytwarza się większą liczbę embrionów, niż to jest konieczne dla przeniesienia któregoś z nich do łona matki, a następnie te tak zwane «embriony nadliczbowe» są zabijane lub wykorzystywane w badaniach naukowych, które mają rzekomo służyć postępowi nauki i medycyny, a w rzeczywistości redukują życie ludzkie jedynie do roli ‘materiału biologicznego’, którym można swobodnie dysponować” (EV 14, „Diversi”, kursywa – oryginalna).

²² Zob. A. Molina Melia, *Estudio jurídico-canónico*, s. 472–473.

ją odróżniać od zabójstwa, zgodnie z tradycją kanoniczną²³. Taki pogląd należy zdecydowanie odrzucić jako sprzeczny z wyżej przedstawionym, obowiązującym pojęciem kanonicznym aborcji²⁴.

Istotnie, to moment końcowy tak rozumianej aborcji odróżnia ją od zabójstwa stypizowanego w kan. 1397 § 1 CIC 2021²⁵. Tym momentem końcowym jednak – zgodnie z wykładnią z 1988 roku i obowiązującą definicją z nr. 58 EV – są naturalne narodziny dziecka. Zatem momentem końcowym nie jest jakakolwiek inna chwila tzw. terminacji ciąży, na przykład – zgodnie z dotychczasową tradycją kanoniczną – do jej 180 dnia czy jakiegokolwiek innego terminu według ustawodawstwa świeckiego.

1.2.3. Brak aborcji w tradycji kanonicznej, czyli brak czynu

Jasne było w tradycji kanonicznej, że aborcji kanonicznej nie stanowią²⁶:

- a) praktyka antykoncepcyjna polegająca na wyplukiwaniu nasienia (*eiectio seminis*), zanim nastąpi zapłodnienie;
- b) usunięcie już martwego płodu z macicy kobiety w sposób naturalny (poronienie) lub z ludzką interwencją;
- c) usunięcie „płodu”, który jednak nie jest prawdziwym płodem, albo gdy są wątpliwości, czy był to płód prawdziwy;
- d) interwencje w ramach ciąży rzekomej.

Powyższe zachowania nie są zatem czynem zabronionym – aborcją kanoniczną – w rozumieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO.

²³ Tak właśnie, podążając za tradycją kanoniczną, czyli uważając, że aborcja ma miejsce do 180 dnia ciąży, a następnie jest to zabójstwo por. V. De Paolis, *Responsa Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Authentice Interpretando*, „Periodica de re canonica” 78 (1989), s. 278–286; F. Lempa, *Część szczegółowa*, w: W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga v. Dobra doczesne Kościoła. Księga vi. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 278; D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (cann. 1364–1399), s. 365–366; A. Depasquale, *Pene „latae sententiae” nel Codice* (particolarmente quelle riservate alla Sede Apostolica), w: *Le sanzioni nella Chiesa. XXII Incontro di Studio: Abbazia di Maguzzano – Lonato (Brescia), 1 luglio – 5 luglio 1996*, Milano 1997, s. 170.

²⁴ Słuszna krytyka tego poglądu – zob. B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, s. 498.

²⁵ Zob. F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 238.

²⁶ Por. I. Sole, *De delictis et poenis*, s. 316–317, nr 390; M. Pistocchi, *I canonici penali del codice ecclesiastico esposti e commentati* (Libro v – Parte III), Torino 1925, s. 170–171; R. Salucci, *Il diritto penale*, s. 223–224, nr 332, ad 3; I. Chelodi, *Ius canonicum*, s. 111, nr 80.1; T. García Barberena, *Comentarios al Código*, s. 511, nr 531.

1.3. Termin „abortum” w kan. 1397 § 2 CIC 2021

Odnowiona księga VI CIC 2021 nie dokonała zmian w brzmieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021. W przepisie tym używa się łacińskiego terminu *abortum*. Pojawia się pytanie intertemporalne: czy interpretacja autentyczna z 23 maja 1988 roku obowiązuje po reformie papieża Franciszka z 2021 roku, skoro została dokonana pod rządami starej ustawy, która już nie obowiązuje?

Przypomnieć należy zasadę intertemporalną z kan. 6 § 1 nr 3 CIC 1983, że wejście w życie kodeksu z 1983 roku spowodowało abrogowanie wszelkich ustaw karnych wydanych przez Stolicę Apostolską, chyba że zostały włączone do kodeksu. Gdyby stosować tę zasadę, to interpretacja autentyczna z 1988 roku, będąca w rzeczywistości ustawą karną powszechną wydaną przez Stolicę Apostolską, nie została włączona do odnowionej księgi VI CIC 2021, a zatem już nie obowiązuje. Można bronić obowiązywania interpretacji autentycznej w oparciu o kan. 20 CIC 1983, że tak naprawdę późniejsza ustawa, czyli nowa księga VI CIC 2021, nie zmieniła w niczym brzmienia wcześniej obowiązującego kan. 1398 CIC 1983, dosłownie powtórzonego w kan. 1397 § 2 CIC 2021. Jednakże wątpliwość pozostaje, gdyż *Pascite gregem Dei* wyraźnie uchyliło całą księgę VI CIC 1983, a zatem także poprzedni kan. 1398 CIC 1983 wraz z – jak się wydaje – interpretacją autentyczną.

Czy zatem zmieniona została definicja aborcji w prawie kanonicznym? Wydaje się, że nie. Jednakże nie dlatego, że niechlujnie przeprowadzono reformę księgi VI CIC 1983. Ale dlatego, że definicja ta – bardzo specyficzna dla porządku kościelnego, odmienna od tych, które są stanowione w ustawodawstwach świeckich – znalazła się w wyżej powołanym nr. 58 *Evangelium vitae* św. Jana Pawła II.

II. Znamię wykonywania aborcji („procurat”)

II.1. Ujęcie podmiotowe (szerokie) wykonywania aborcji i jego krytyka

Sprawcą przestępstwa aborcji jest ten, kto jej „dokonuje”, „sprawia” tę aborcję, „powoduje” aborcję, „wykonuje czynność” aborcji – jednym słowem łacińskim: *procurat* (kan. 1398 CIC 1983, kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 2 CCEO, *pars prima*)²⁷.

²⁷ W literaturze włoskojęzycznej wskazuje się na znamie *procurato*, czyli poronienie sztuczne, rozmyślnie wywołane (*deliberatamente provocato*), w odróżnieniu od poronienia samoistnego (*spontaneo*).

W literaturze przedmiotu, pod rządem kan. 1398 CIC 1983, było spore zamieszanie z rozumieniem sprawstwa aborcji. Większość autorów rozumiała to sprawstwo aborcji subiektywnie, czyli podkreślała element woli. W takim rozumieniu *procurat* oznaczało jakiekolwiek powodowanie aborcji, jeśli tylko sprawca *chciał* jej dokonać lub w jej przeprowadzeniu w jakikolwiek sposób uczestniczył, z *wolną* wolą przerwania ciąży, niezależnie od tego, czy fizycznie dokonywał przerwania ciąży czy też nie. W tym ujęciu sprawstwo aborcji, opisywane w kan. 1398 CIC 1983, rozszerzano na jakiekolwiek zachowania, niestypizowane w tym kanonie, jak na przykład zlecenie, podżeganie czy pomoc w przeprowadzeniu aborcji²⁸.

Takiemu ujęciu sprawstwa aborcji przede wszystkim należy zarzucić błąd wykładni rozszerzającej, niedopuszczalnej w przepisach karnych. Autorzy ujęcia – jak można je wprost nazwać – „**podmiotowego**” nie zauważają, że mają do czynienia nie ze znamieniem podmiotowym (zawinienia), lecz ze znamieniem **przedmiotowym**, czasownikowym, opisującym przestępne zachowanie sprawcy (przerywać ciążę, zabijać dziecko poczęte). Co więcej, chodzi tylko o zachowanie sprawcy **głównego**, czyli takiego sprawcy, który dokonuje czynności **typowej**, a nie nietypowej opisanej w przepisie ogólnym kan. 1329 CIC 1983 (kan. 1329 CIC 2021)²⁹,

To drugie, oczywiście, nie jest przedmiotem zainteresowania prawa karnego kanonicznego. Por. B. F. Pighin, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, s. 498.

²⁸ Zob. J. A. G. Coriden, *Canon 1398. Canonical penalty for abortion as applicable to administrators of clinics and hospitals*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1986, s. 81; H. Paarhammer, *Das spezielle Strafrecht des CIC*, w: *Recht im Dienste des Menschen. Eine Festgabe Hugo Schwendenwein zum 60. Geburtstag*, Hrsg. K. Lüdicke, H. Paarhammer, D. A. Binder, Graz 1986, s. 420–421; V. De Paolis, *De Sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*, Romae 1986, s. 119–120; J. Sanchis, *L'aborto procurato*, s. 673; F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 230 (biorąc pod uwagę tylko kan. 1398 CIC 1983); *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Hrsg. K. Lüdicke, Loseblattwerk, Essen 1984–, Band 6, Stand: November 1993, ad can. 1398/3, nr 5; R. Potz, *Abortus im kirchlichen Strafrecht*, „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht” 42 (1993) z. 1–2, s. 109–110, 125 (matka, lekarz, znachor); G. Haas, „*Qui abortum procurat...*” *Täterschaft bei c. 1398 CIC und Enzyklika „Evangelium vitae*”, „Archiv für katholisches Kirchenrecht” 164 (1995) z. 1, s. 439–440 (lekarz bądź położna i matka jako sprawcy); Th. G. Green, [komentarz do kan.] 1398, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York 2000, s. 1603, przyp. 308; C. Papale, „*Qui abortum procurat*” (can. 1398). *Breve disamina giuridico-canonica*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 13 (2000) nr 4, s. 440, 443 (lekarz i matka wyrażająca zgodę jako sprawcy); A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto*, s. 115 (odróżniając matkę, która dobrowolnie poddaje się aborcji, i lekarza od „wspólników koniecznych”); F. Pérez-Madrid, *La tutela penal*, s. 623; B. F. Pighin, *Diritto penale canonico*, Venezia 2008, s. 515.

²⁹ Kanon 1329 CIC 2021 brzmi (w przekładzie polskim): „§ 1. Jeżeli wobec głównego sprawcy są ustanowione kary *ferendae sententiae*, to ci, którzy we wspólnym zamiarze przestępczym

rozszerzającym odpowiedzialność karną na innych współuczestników (sprawców) przestępstwa³⁰. To ujęcie podmiotowe, rozszerzające pojęcie sprawstwa aborcji na innych uczestników w popełnieniu czynu zabronionego (na przykład na pomagających lub podlegających), pozbawia jakiegokolwiek praktycznego sensu instytucję współudziału w przestępstwie z kan. 1329 CIC 2021 i jest niedopuszczalne z punktu widzenia wykładni systemowej. Jest to tym bardziej naganne, że również w kan. 1041 nr 4 CIC 1983, dotyczącym nieprawidłowości do święceń, odróżnia się dokonanie fizyczne aborcji przez sprawcę głównego od innych form popełnienia tego przestępstwa, czyli od innych pozytywnie współdziałających w popełnieniu tego czynu³¹.

II.2. Ujęcie przedmiotowe (wąskie) wykonywania aborcji i problem ze wskazaniem podstawy prawnej odpowiedzialności sprawcy czynu nietypowego

Dlatego *procurat* z kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO należy rozumieć wąsko i przedmiotowo, a nie podmiotowo. Sprawcą aborcji, nazwanym w kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO, jest zatem tylko taki sprawca, który **fizycznie wykonuje** znamiona przestępstwa opisanego w tymże przepisie. Mowa o takim sprawcy, który dokonuje czynu **typowego**, a więc realnie uczestniczy w zabiegu przerwania ciąży. Nie chodzi natomiast o uczestnictwo moralne lub inne, nietypowe, jak na przykład: namawianie do aborcji, jej zlecenie przez matkę lekarzowi, pomoc w jej przeprowadzeniu poprzez finansowanie itp.³²

współdziałają w przestępstwie, chociaż nie są wyraźnie wymienieni w ustawie lub nakazie, podlegają tym samym karom lub innym, tak samo lub mniej surowym. § 2. Karę *latae sententiae* grożącą za przestępstwo zaciągają wspólnicy (*complices*) niewymienieni w ustawie lub nakazie, jeżeli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane (*si sine eorum opera delictum patratum non esset*), a kara jest tej natury, że może ich dotyczyć; w przeciwnym razie mogą podlegać karom *ferendae sententiae*”.

³⁰ Uwagi ogólne o koncepcji sprawstwa i udziału w przestępstwie kanonicznym w kontekście aborcji w pierwszym artykule serii. Zob. P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (I): ratio legis, czyli dobro prawnie chronione, oraz znamię sprawcy przestępstwa*, „*Annales Canonici*” 21 (2025) nr 1, s. 52–53, III.1.

³¹ Przepis kan. 1041 nr 4 CIC 1983 (w przekładzie polskim) brzmi: „Do przyjęcia święceń nieprawidłowi są: [...] 4° ten, kto popełnił dobrowolne zabójstwo albo skutecznie spowodował aborcję (*abortum procuraverit, effectum secuto*) oraz wszyscy pozytywnie współdziałający (*omnesque positive cooperantes*)”.

³² Por. G. Di Mattia, *L'aborto: aspetti medico-legali e punibilità in diritto canonico*, „*Apollinaris*” 61 (1988) nr 3–4, s. 774; F. R. Anzar Gil, *El delito canónico del aborto*, s. 236–239 (po uwzględnieniu interpretacji autentycznej z 1988 r.); D. Cito, *Le pene per i singoli delitti* (*cann. 1364–1399*), s. 366;

W tym miejscu należy zapytać o podstawę prawną odpowiedzialności sprawcy czynu nietypowego, współdziałającego w popełnieniu przestępstwa aborcji, czyli nieopisanego w tym typie czynu zabronionego w kan. 1397 § 2 CIC 2021. Powinien to być kan. 1329 CIC 2021. Budzi on jednak poważne zastrzeżenia interpretacyjne.

Wyrażenie z kan. 1329 § 1 CIC 2021, *in princ.*: „**ci, którzy we wspólnym zamiarze przestępczym współdziałają w przestępstwie**” („*qui communi delinquendi consilio in delictum concurrunt*”) – rozszerza co prawda bezprawność czynu na zachowania nietypowe, o charakterze „niesprawczym” (jak podżeganie do aborcji czy pomoc w jej popełnieniu), jak i sprawczym (np. kiedy współdziałający nie realizuje wszystkich znamion aborcji, a jedynie pewną ich część). Jednak ustawodawca kościelny błędnie, niestety, ograniczył zakres zastosowania tego przepisu do kar *ferendae sententiae*, chociaż praktycznie chodzi tu o ekskomunikę *latae sententiae*, właśnie przy aborcji³³.

Poprawa tego błędu była możliwa przy okazji reformy papieża Franciszka w 2021 roku, jednakże z tego ustawodawca kościelny nie skorzystał i nie zharmonizował kan. 1397 § 2 CIC 2021 z kan. 1329 CIC 2021. Niezależnie od tego należy powtórzyć pogląd wyrażony przed wejściem w życie reformy papieża Franciszka z 2021 roku, że ze względu na tradycję kanoniczną trzeba pociągnąć do odpowiedzialności karnokanonicznej sprawców czynów nietypowych (jak podżeganie i pomocnictwo do aborcji). Chodzi przecież o naruszenie naturalnego prawa Bożego. Stąd też – niezależnie od tego, czy ustawodawca kościelny radzi sobie z technicznoprawną regulacją tego zagadnienia czy nie – sprawcy aborcji kanonicznej podlegają karze ekskomuniki *latae sententiae*. Wskazanie podstawy prawnej jest już kwestią drugorzędną, czysto formalną³⁴.

A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006, s. 344–345; P. Skonieczny, *La partecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015, s. 400–403. Nie jest jasne stanowisko J. Syryjczyka, *Kanoniczne prawo karne*, s. 178–179.

³³ Dokładniej na ten temat, ze szczegółową analizą problemu w świetle kan. 1329 CIC 1983 1983, zob. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 201–209, <https://doi.org/10.15633/acan.1063> (23.05.2024).

³⁴ Zob. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 208.

11.3. Brak czynu: problem odpowiedzialności polityków i proaborcjonistów

Praktycznie istotna kwestia ewentualnej odpowiedzialności karnokanonicznej polityków wspierających aborcję czy też członków ruchów proaborcyjnych rozwiązywana jest w doktrynie, wskazując na brak związku przyczynowego między działaniem proaborcjonistów a skutkiem³⁵. Jednakże w tych przypadkach – polityków, którzy głosują za ustawą dopuszczającą aborcję³⁶, popierających i finansujących ruchy aborcyjne³⁷, członków tego typu ruchów (np. Catholics for Choice) – nie można mówić o jakimkolwiek sprawstwie przestępstwa kanonicznego aborcji. Brak jest bowiem czynu przestępczego, czyli dokonania aborcji kanonicznej. Nie ma więc mowy w tychże przypadkach o odpowiedzialności karnokanonicznej za przestępstwo z kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO). Nie można zatem twierdzić, że osoby te są lub mogą być – odpowiednio w prawie łacińskim lub wschodnim – ekskomunikowane³⁸.

W tych przypadkach nie tyle chodzi o **konkretny**, pożądany skutek przestępny (śmierć *danego* dziecka poczętego), lecz o **abstrakcyjną**, ogólną ideę aborcji jako takiej³⁹. Takie zachowania zaś nie są zakazane w kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO). W przepisie tym bowiem zakazuje się zabójstwa **zindywidualizowanego** dziecka poczętego, którego śmierć jest skutkiem tego przestępstwa. Przedmiotem zakazu przestępstwa kanonicznego aborcji nie jest zatem propaganda proaborcyjna. Sprawca takiego czynu nie popełnia aborcji kanonicznej, a zatem nie ma mowy o czynie zabronionym w rozumieniu kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO).

Oczywiście, pozostaje moralna odpowiedzialność proaborcjonistów za udział w złu i grzech ciężki. Stąd postulować należy w takich przypadkach zastosowanie

35 O problemie związku przyczynowego między czynem sprawcy a skutkiem w postaci śmierci dziecka poczętego w wyniku aborcji zob. niżej, III. Por. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211–212.

36 Inaczej wszakże (głos odosobniony) – G. Haas, „*Qui abortum procurat...*”, s. 444–446.

37 Ale nie konkretną aborcję, którą się finansuje poprzez, na przykład, zbiórkę w Internecie w ramach *crowdfunding*. Por. P. Skonieczny, *La partecipazione nel delitto canonico*, s. 410, przyp. 146; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211, przyp. 54.

38 Podobnie w nauczaniu św. Jana Pawła II, podkreślając jednakże poważną odpowiedzialność moralną: „Ale odpowiedzialność [moralna] spada też na prawodawców, którzy poparli i zatwierdzili prawa dopuszczające przerywanie ciąży oraz – w takiej mierze, w jakiej sprawa ta od nich zależy – na zarządzających instytucjami służby zdrowia, w których dokonuje się przerywania ciąży [o czym mowa niżej, por. 11.3.3.3.]” (EV 59, „*Officio in princ.*”).

39 P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211.

kan. 915 CIC 1983 (kan. 712 CCEO) wobec osób publicznie szerzących zgorszenie, czyli odmawiać im udzielenia Komunii Świętej⁴⁰. Duszpastersko można to przeprowadzić w ten sposób, że należy najpierw politykowi lub innej osobie znanej w środowisku wyjaśnić prywatnie (na przykład w zakrystii czy przy innej okazji) Magisterium Kościoła co do świętości życia i wyraźne potępienie zabijania dzieci nienarodzonych przez Kościół. Jednocześnie trzeba pouczyć o skutku z kan. 915 CIC 1983 (kan. 712 CCEO) za trwanie z uporem w jawnym grzechu ciężkim. Gdyby osoba taka nie zmieniła swoich poglądów, wtedy dopiero, po takim upomnieniu, można jej odmówić publicznie Komunii Świętej⁴¹.

W szczególnie ciężkich przypadkach polityków czy aktywistów proaborcyjnych nie można wykluczyć nałożenia kary *ferendae sententiae* na podstawie kan. 1399 CIC 2021, ewentualnie nakazem karnym w trybie kan. 1319 CIC 2021 (kan. 1406 CCEO 2023⁴²). Natomiast trudne byłoby w tych przypadkach zastosowanie kan. 1368 CIC 2021 (kan. 1448 § 1 CCEO), uznając, że popieranie aborcji narusza dobre obyczaje⁴³.

III. Znamię skutku („effectu secuto”)

III.1. Przestępstwo skutkowe

Przestępstwo aborcji jest tzw. przestępstwem skutkowym (materialnym), dla którego karalności wymaga się wystąpienia zmiany w świecie zewnętrznym, sensownie oderwanej od samej czynności, która tę zmianę wywołuje⁴⁴. Do dokonania przestępstwa aborcji zatem konieczna jest śmierć dziecka poczętego, czyli używając słów ustawy: „po zaistnieniu skutku” (*effectu secuto* – kan. 1397 § 2 CIC 2021, kan. 1450 § 2 CCEO).

⁴⁰ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁴¹ Zob. R. L. Burke, *Canon 915: The discipline regarding the denial of Holy Communion to those obstinately persevering in manifest grave sin*, „Periodica de re canonica” 96 (2007), s. 56; F. Pérez-Madrid, *La tutela penal*, s. 626–628; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411.

⁴² Zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁴³ Taki też pogląd został wypowiedziany pod rządą poprzedniego kan. 1369 CIC 1983. Por. G. Haas, „*Qui abortum procurat...*”, s. 444–446; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411, przyp. 152.

⁴⁴ Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 192.

Jeżeli śmierć ta nie nastąpiła, nie można mówić o przestępstwie aborcji, a jedynie o jego usiłowaniu. Usiłowanie przestępstwa, także aborcji, co do zasady jest niekaralne w prawie karnym kanonicznym (por. kan. 1328 CIC 2021, kan. 1418 CCEO).

III.2. Doprowadzenie do skutku i przypisanie skutku sprawcy

Podobnie jak w większości ustawodawstw karnych świeckich⁴⁵ ustawodawca kościelny nie opisuje sposobu doprowadzenia do skutku. Zatem sprawcą jest ten wierny, który fizycznie zabija poczęte życie w łonie matki, w jakikolwiek technicznie sposób – na przykład przez zażycie odpowiedniej substancji chemicznej czy pigułki „dzień po”, mechanicznie (na przykład odpowiednio skacząc) albo poprzez zabieg usunięcia ciąży, spowodowanie przedwczesnego porodu – przed naturalnym narodzeniem dziecka⁴⁶. Przede wszystkim będą to: lekarz; pielęgniarka, która podaje odpowiednią substancję poronną; sama matka, jeżeli tę substancję poronną zażywa lub w inny sposób pozbywa się poczętego życia.

Doktryna kanonistyczna nie zajmuje się kwestią przypisania skutku sprawcy, czyli wskazaniem związku przyczynowego między aktywnością sprawcy a powstałym skutkiem⁴⁷.

Brak zaistnienia skutku bądź brak związku przyczynowego między czynem sprawcy a skutkiem oznacza niewyczerpanie znamion typu czynu z kan. 1397 § 2 CIC 2021 (kan. 1450 § 2 CCEO)⁴⁸.

45 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 192.

46 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405.

47 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 194. Wydaje się, że za doktryną karnistyczną świecką należałoby przyjąć, że między zaniechaniem a skutkiem powiązanie jest jedynie normatywne, a nie ontologiczne. Zatem sprowadza się ono do niewykonania obowiązku zapobiegnięcia skutkowi, kiedy sprawca miał rolę gwaranta dobra, np. rodzic wobec życia dziecka poczętego. Por. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, s. 198–199.

48 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 394.

III.3. Brak związku przyczynowego

III.3.1. Niewłaściwe przestępstwo z zaniechania popełnione przez ojca dziecka poczętego

Brak tego związku przyczynowego występuje przy niewłaściwych przestępstwach z zaniechania. Mają one miejsce, kiedy przestępstwo skutkowe popełniane jest w wyniku zaniechania działania wymaganego normą prawa kanonicznego⁴⁹.

Mowa o ojcu dziecka, który jakkolwiek nie pomaga ani nie podlega do przerwania ciąży, ale jednak też nie przeszkadza w jego zabiciu, mimo że jako ojciec dziecka ma moralny, a zatem i kanoniczny, obowiązek ochrony jego życia. Taki ojciec nie popełnia przestępstwa kanonicznego aborcji, ale jest to poważne wykroczenie w dziedzinie moralnej (grzech ciężki)⁵⁰.

III.3.2. Brak odpowiedzialności hematologa lub radiologa

Należy podzielić też pogląd, że brak jest wymaganego związku przyczynowego między czynem hematologa czy radiologa badającego ciążę a przeprowadzoną

⁴⁹ „Szczególne problemy przypisania [skutku – P. S.] w przypadku zaniechania rodzą te typy czynów zabronionych, w których nie wymieniono obowiązku kierunkowej aktywności, lecz jedynie działanie i skutek należący do znamion typu [jak przy aborcji kanonicznej w kan. 1397 § 2 CIC 2021 i kan. 1450 § 2 CCEO – P. S.]. Przyjmując nazewnictwo doktryny, oznaczamy je jako niewłaściwe przestępstwa z zaniechania, wyrażając przez to, że mogą być popełnione przez zaniechanie, tj. przez brak odpowiednio ukierunkowanej aktywności, zdolnej zapobiec powstaniu skutku (materialne z nieprzeszkodzenia skutkowi lub niewłaściwe z zaniechania)” (K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 188).

⁵⁰ Święty Jan Paweł II wyraźnie nauczał w tego typu przypadkach o odpowiedzialności **moralnej**, choć przy innych okazjach wspominał o karach kanonicznych: „Decyzję o zabójstwie dziecka jeszcze nie narodzonego podejmuje często nie tylko matka, ale inne jeszcze osoby. Winien może być przede wszystkim ojciec dziecka, nie tylko wówczas, gdy bezpośrednio nakłania kobietę do przerwania ciąży, ale także kiedy pośrednio przyczynia się do podjęcia przez nią takiej decyzji, pozostawiając ją samą w obliczu problemów związanych z ciążą: w ten sposób rodzina zostaje śmiertelnie zraniona i zbeczczona w swej naturze jako wspólnota miłości oraz w swym powołaniu, jako «sanktuarium życia» Nie należy też pomijać nacisków, jakie są wywierane przez szersze środowisko rodziny i przyjaciół. Nierzadko kobieta poddawana jest tak silnej presji, że czuje się psychicznie zmuszona do wyrażenia zgody na przerwanie ciąży: nie ulega wątpliwości, że w takim przypadku **odpowiedzialność moralna** (*moralis officium*) spoczywa w szczególny sposób na tych, którzy bezpośrednio lub pośrednio zmusili ją do przerwania ciąży. Odpowiedzialni są także lekarze i pracownicy służby zdrowia, gdy oddają na służbę śmierci wiedzę i umiejętności zdobyte po to, by bronić życia” (Ev 59, „Praeter”, kursywa – P. S.). Zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 395–396, 403.

później, między innymi w wyniku tych badań, aborcją. Obiektywnie rzecz biorąc, takie badania nie prowadzą do śmierci dziecka. Nawet jeżeli badania są przeprowadzane z myślą o **ewentualnej** aborcji, to i tak nie można ich łączyć przyczynowo-skutkowo ze śmiercią dziecka⁵¹.

Śmierć w wyniku aborcji dziecka poczętego, które było badane w okresie prenatalnym w celu wykrycia ewentualnych chorób, nie jest wprost zamierzona przez personel medyczny wykonujący te badania hematologiczne lub radiologiczne. W tym miejscu pojawia się także argument ze strony podmiotowej przestępstwa, a mianowicie o braku zamiaru bezpośredniego (*dolus*)⁵². Trzeba powtórzyć już wypowiedziany pogląd, że taki lekarz z pewnością nie współdecyduje o uśmierceniu poczętego dziecka⁵³. Śmierć dziecka w wyniku późniejszej **ewentualnej** aborcji może być **ewentualnie** brana pod uwagę przez hematologa czy radiologa. Zatem można by wskazać co najwyżej na zamiar **ewentualny**, a nie bezpośredni odnośnie do zabicia dziecka poczętego. Brak *dolus* powoduje, że w konsekwencji nie jest możliwe zaciągnięcie ekskomuniki *latae sententiae*⁵⁴. Nie wyklucza to jednak poważnej odpowiedzialności moralnej za grzech ciężki⁵⁵.

Biorąc pod uwagę stronę podmiotową czynu radiologa czy hematologa, należy zwrócić uwagę na skomplikowaną kwestię ewentualnej zmiany roli w popełnieniu aborcji kanonicznej. Nie można bowiem wykluczyć takiej sytuacji, w której radiolog czy hematolog porzuca swoją rolę bierną w procesie decyzyjnym o aborcji, stając się jej aktywnym nietypowym sprawcą, **chcąc** uśmiercenia dziecka poczętego i stąd podżegając do tego przestępstwa lub pomagając w jego popełnieniu. Taki

51 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211.

52 O kwestii zawinienia dokładniej w kolejnym artykule cyklu: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe*, w przygotowaniu.

53 Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405.

54 Zob. J.-L. Marchal, *La complicité en droit pénal canonique: quelques questions d'actualité*, „L'Année canonique” 53 (2011), s. 179; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 404–405; P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 211 z cyt. tamże w przyp. 52 literaturą. Inaczej, jak się wydaje, w: A. Chrapkowski, *Il delitto dell'aborto*, s. 116.

55 „Diagnostyka prenatalna jest moralnie dozwolona, jeśli «szanuje życie oraz integralność embrionu i płodu ludzkiego, dąży do jego ochrony albo do jego indywidualnego leczenia... Sprzeciwia się prawu moralnemu wtedy, gdy w zależności od wyników prowadzi do przerwania ciąży. Diagnostyka nie powinna pociągać za sobą wyroku śmierci» [Kongregacja Nauki Wiary, instr. *Donum vitae*, 1, 2.]” (Katechizm Kościoła katolickiego, 2274).

nietypowy sprawca aborcji zaciągnie ekskomunikę *latae sententiae* (por. kan. 1329 § 2 w zw. z kan. 1397 § 2 CIC 2021)⁵⁶.

III.3.3. Udział administracji szpitalnej i personelu pomocniczego w złu aborcji

Należy wykluczyć jakikolwiek związek przyczynowy w sensie prawnym między działaniem administracji (np. dyrektora) i personelu pomocniczego szpitala (portierów, sprzątaczek, salowych), w którym wykonuje się aborcje, a samymi aborcjami⁵⁷. Nie chodzi tylko o brak zamiaru bezpośredniego (*dolus*), który wyklucza możliwość zaciągnięcia ekskomuniki *latae sententiae*⁵⁸. Działania tego personelu są związane bardziej z działalnością szpitala jako takiego, a nie z dokonaną, konkretną aborcją⁵⁹.

Brak przestępstwa kanonicznego nie oznacza jednak uwolnienia z jakiejkolwiek winy moralnej, zwłaszcza że chodzi o współdziałanie w złu (choć nie w przestępstwie) aborcji, o czym wyraźnie naucza św. Jan Paweł II w *Evangelium vitae*⁶⁰.

Wnioski

Opis bezprawności przestępstwa aborcji budził wątpliwości i trudności z technicznoprawnego punktu widzenia. Nie ulega jednak wątpliwości, że czyn ten jest złem moralnym oraz że sprawca tego przestępstwa wymierzonego przeciwko życiu najbardziej niewinnych powinien ponosić odpowiedzialność karnokanoniczną. To z tego względu doszło do interwencji ustawodawcy kościelnego, który szeroko zdefiniował aborcję w interpretacji autentycznej w 1988 roku, a następnie w *Evangelium vitae* w 1995 roku. Ta druga definicja jest nadal obowiązująca.

⁵⁶ Por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 405.

⁵⁷ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212.

⁵⁸ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Odnośnie do koncepcji *dolus* w przestępstwie kanonicznym aborcji w kolejnym artykule cyklu: P. Skonieczny, *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (III): znamię podmiotowe, w przygotowaniu*.

⁵⁹ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Ponadto zob. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico*, s. 411.

⁶⁰ P. Skonieczny, *Sprawca aborcji*, s. 212. Por. EV 59, „Officio” in princ., wyżej cytowany zob. II.3., III.3.1.

Reforma prawa karnego kanonicznego dokonana przez papieża Franciszka nie zmieniła zatem znamion przedmiotowych aborcji kanonicznej. Kościół bezwzględnie chroni każde niewinne życie, czego daje wyraz w opisie czynu zabronionego przestępstwa kanonicznego aborcji. Ten cel ustawodawstwa karnokanonicznego przyświeca także w regulacji pozostałych znamion komentowanego przestępstwa, o czym będzie mowa w kolejnych artykułach tej serii.

ABSTRAKT

Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (II): czynność wykonawcza i skutek przestępny

Autor w drugim artykule serii zajmuje się opisem czynu bezprawnego aborcji kanonicznej, analizując jego następujące, tradycyjne znamiona przedmiotowe: aborcja (*abortum* – I.), jej wykonywanie (*procurat, procuravit* – II.) i spowodowanie skutku (*effectu secuto* – III.). Odnosnie do znamienia *abortum* autor przedstawia spór o wykładnię tego terminu pod rządem kan. 1398 CIC 1983, który w tradycji kanonicznej był rozumiany wąsko (I.2.1.). Jednakże w interpretacji autentycznej z 1988 roku oraz w nr. 58 encykliki św. Jana Pawła II *Evangelium vitae* z 1995 roku ustawodawca kościelny szeroko zinterpretował aborcję kanoniczną (I.2.2.). Zdaniem autora ta druga definicja jest nadal obowiązująca, gdyż wątpliwe jest dalsze obowiązywanie interpretacji autentycznej wskutek abrogowania całej księgi VI CIC 1983 w 2021 roku (I.3.). Dlatego aktualnie w myśl zasady *in dubio pro reo* nie można uznać za przestępstwo kanoniczne aborcji uśmiercania zapłodnionych komórek jajowych powstałych w procedurze *in vitro*, a nie przeniesionych do łona matki (I.2.2.2.). Odnosnie do znamienia wykonywania aborcji autor krytykuje jego ujęcie szerokie (podmiotowe), które wkracza w kwestię zawinienia oraz odpowiedzialności karnej sprawców nietypowych z kan. 1329 CIC 2021 (II.1.). Dlatego należy przyjąć ujęcie wąskie, przedmiotowe wykonywania aborcji, chociaż ze względu na brak zharmonizowania kan. 1397 § 2 z kan. 1329 CIC 2021 może ono rodzić trudności z przyjęciem odpowiedzialności sprawców nietypowych (II.2.). Autor uważa, że politycy wspierający ustawodawstwo proaborcyjne czy też członkowie ruchów proaborcyjnych nie popełniają przestępstwa kanonicznego aborcji, ale nie ze względu na brak skutku przestępnego, lecz w ogóle brak czynu (II.3.). W końcu, po ogólnym skomentowaniu znamienia skutku (III.1., III.2.), autor koncentruje się na braku związku przyczynowego ze skutkiem zabicia dziecka w następujących sytuacjach: ojca dziecka, który nie przeszkadza jego zabiciu (niewłaściwe przestępstwo z zaniechania, III.3.1.); hematologa czy radiologa badającego ciążę (III.3.2.); działalności

administracji szpitalnej i personelu pomocniczego, chociaż uczestniczą oni w zflu aborcji i za to ponoszą odpowiedzialność moralną (III.3.3.).

Słowa kluczowe: aborcja, kan. 1397 § 2 i 3 CIC po reformie z 2021, kan. 1450 § 2 CCEO po reformie z 2023

ASTRATTO

L'aborto nella legislazione penale di Papa Francesco (II): la condotta e l'evento

Nel secondo articolo della serie, l'Autore si occupa della descrizione della condotta anti-giuridica dell'aborto canonico, analizzando i suoi tradizionali elementi oggettivi: l'aborto (*abortum* – I.), la sua realizzazione (*procurat, procuravit* – II.) e la provocazione dell'evento (*effectu secuto* – III.). Per quanto riguarda l'elemento *abortum*, l'Autore presenta una controversia sull'interpretazione di questo termine ai sensi del can. 1398 CIC 1983, che è stato inteso in modo stretto nella tradizione canonica (I.2.1.). Tuttavia, nell'interpretazione autentica del 1988 e nel n. 58 dell'enciclica di San Giovanni Paolo II *Evangelium vitae* del 1995, il legislatore ecclesiastico ha interpretato l'aborto canonico in modo estensivo (I.2.2.). A parere dell'Autore, quest'ultima definizione è finora vigente, essendo dubbia la vigenza della summenzionata interpretazione autentica a seguito dell'abrogazione dell'intero Libro VI CIC 1983 nel 2021 (I.3.). Pertanto, attualmente, in base al principio *in dubio pro reo*, non è possibile configurare come delitto canonico l'uccisione di ovuli fecondati creati nella procedura in vitro e non trasferiti nell'utero (I.2.2.2.). Per quanto riguarda l'elemento della realizzazione dell'aborto, l'Autore ne critica l'impostazione ampia (soggettiva), che invade la questione della colpevolezza e della responsabilità penale degli autori atipici, di cui al can. 1329 CIC 2021 (II.1.). Pertanto, dovrebbe essere adottato un concetto ristretto, oggettivo, di esecuzione dell'aborto, anche se, a causa della mancata armonizzazione del can. 1397 § 2 con il can. 1329 CIC 2021, può dare luogo a difficoltà relativamente alla responsabilità degli autori atipici (II.2.). L'Autore ritiene che i politici che sostengono la legislazione a favore dell'aborto o i membri di movimenti proabortisti non commettano il delitto canonico di aborto, ma non per l'assenza di un evento delittuoso, bensì per l'assenza di una condotta (II.3.). Infine, dopo aver commentato in generale l'elemento dell'evento (III.1., III.2.), l'Autore si sofferma sulla mancanza di nesso causale con l'evento dell'uccisione del bambino nelle seguenti situazioni: il padre del bambino che non impedisce l'uccisione del bambino („delitto omissivo improprio”, III.3.1.); l'ematologo o il radiologo che esamina la gravidanza (III.3.2.); l'attività dell'amministrazione ospedaliera e del personale ausiliario, anche se partecipano al male dell'aborto e per questo sono responsabili moralmente (III.3.3.).

Parole chiave: aborto, can. 1397, § 2 e § 3 CIC dopo la riforma del 2021, can. 1450, § 2 CCEO dopo la riforma del 2023

ABSTRACT

Abortion in the penal legislation of Pope Francis (II): the perpetration of the delict and its result

In the second article of the series, the Author deals with the description of the anti-judicial act of canonical abortion, analysing its traditional objective elements: the abortion (*abortum* – I.), its accomplishment (*procurat, procuravit* – II.) and the provocation of the result (*effectu secuto* – III.). With regard to the element *abortum* the Author presents a controversy on the interpretation of this term under canon 1398 CIC 1983, which has been strictly understood in canonical tradition (I.2.1.). However, in the authentic interpretation of 1988 and in No. 58 of St John Paul II's 1995 encyclical *Evangelium vitae*, the ecclesiastical legislator has interpreted canonical abortion in an extensive manner (I.2.2.). In the Author's opinion, the latter definition is still in force, the validity of the above-mentioned authentic interpretation being doubtful following the abrogation of the entire Book VI CIC 1983 in 2021 (I.3.). Therefore, at present, according to the principle *in dubio pro reo*, it is not possible to criminalise as a canonical delict of abortion the killing of fertilised ova created in the in vitro procedure and not transferred to the mother's womb (I.2.2.2.). With regard to the element of the accomplishment of the abortion, the Author criticises its broad, subjective approach, which encroaches on the question of the culpability and criminal liability of atypical perpetrators, referred to in can. 1329 CIC 2021 (II.1.). Therefore, a narrow, objective concept of the commission of an abortion should be adopted, even though, due to the lack of harmonisation of can. 1397 § 2 with can. 1329 CIC 2021, this may give rise to difficulties with regard to the liability of atypical perpetrators (II.2.). The Author considers that politicians who support pro-abortion legislation or members of pro-abortion movements do not commit the canonical delict of abortion, but not because of the absence of a delictual result, but because of the absence of an act (II.3.). Finally, after commenting in general on the element of the result (III.1., III.2.), the Author dwells on the lack of a causal connection with the result of the killing of the child in the following situations: the father of the child who does not prevent the killing of the child ('improper delict of omission', III.3.1.); the haematologist or radiologist who examines the pregnancy (III.3.2.); the activity of the hospital administration and auxiliary staff, even if they participate in the evil of abortion and are morally responsible for it (III.3.3.).

Keywords: abortion, can. 1397 § 2 and § 3 CIC after the 2021 reform, can. 1450, § 2 CCEO after the 2023 reform

Bibliografia

1. Anzar Gil F. R., *El delito canónico del aborto. Comentario a una respuesta de la CPI*, „Revista Española de Derecho Canónico” 47 (1990) nr 128, s. 225–239.
2. Arrieta J. I., *Commento ai cann. 1311–1399*, w: *Codice di Diritto Canonico e leggi complementari commentato*, a cura di J. I. Arrieta, Roma 2022, s. 877–946.
3. Bartel H., *Embriologia. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2012.
4. Botta R., *La norma penale nel diritto della Chiesa*, Bologna 2001.
5. Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
6. Burke R. L., *Canon 915: The discipline regarding the denial of Holy Communion to those obstinately persevering in manifest grave sin*, „Periodica de re canonica” 96 (2007), s. 3–58.
7. Calabrese A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006.
8. Cappello F., *De censuris iuxta Codicem Iuris Canonici*, Augustae Taurinorum 1919.
9. Chelodi I., *Ius canonicum de delictis et poenis et de iudiciis criminalibus*, ed. P. Ciprotti, Vicenza 1943.
10. Chrapkowski A., *Il delitto dell'aborto procurato nel Codex Iuris Canonici del 1917 e del 1983. Studio giuridico-storico*, Roma 2001.
11. Cito D., *Le pene per i singoli delitti (cann. 1364–1399)*, w: V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 283–369.
12. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicæ Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364, przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002.
13. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicæ Sedis” 75 (1983) pars 2, s. 111–XXX; 1–317; przekład polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 2022.
14. *Codex Iuris Canonici Pii X P.M. iussu digestus Benedicti P. XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicæ Sedis” 9 (1917) pars 2, s. 1–521.

15. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio Dignitas personae* de quibusdam scientiae bioethicae quaestionibus, 8.09.2008, „Acta Apostolicae Sedis” 100 (2008) 858–887; przekład polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_pl.html (29.04.2024).
16. Coriden J. A. G., *Canon 1398. Canonical penalty for abortion as applicable to administrators of clinics and hospitals*, „Roman Replies and CLSA Advisory Opinions” 1986, s. 80–85.
17. De Paolis V., Cito D., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001.
18. De Paolis V., *De Sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*, Romae 1986.
19. De Paolis V., *Responsa Pontificiae Commissionis Codicis Iuris Canonici Authentice Interpretando*, „Periodica de re canonica” 78 (1989), s. 278–286.
20. Depasquale A., *Pene „latae sententiae” nel Codice (particolarmente quelle riservate alla Sede Apostolica)*, w: *Le sanzioni nella Chiesa. XXII Incontro di Studio: Abbazia di Maguzzano – Lonato (Brescia), 1 luglio – 5 luglio 1996*, Milano 1997, s. 145–182.
21. Di Mattia G., *L'aborto: aspetti medico-legali e punibilità in diritto canonico*, „Apollinaris” 61 (1988) nr 3–4, s. 737–778.
22. Dicastero per i Testi Legislativi, *Le sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, s. 167, <https://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/TESTI%20NORMATIVI/Testi%20Norm%20CIC/Libro%20VI/LibroVISussidio/Sanzioni%20openali%20Sussidio.pdf> (23.05.2024).
23. Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur*, 23.05.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021) 534–537; Liber VI, 537–555.
24. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Vocare peccatores quibus nonnulli canones tituli XXVII et canon 1152 Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium immutantur*, 20.03.2023, „L'Osservatore Romano” z 5.04.2023, s. 10–11, „Acta Apostolicae Sedis” 115 (2023), s. 383–393; https://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/20230320-motu-proprio-vocare-peccatores.html (03.30.2023).
25. García Barberena T., *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, vol. 4: *Cánones 1999–2414*, Madrid 1964.

26. Green Th. G., *Book VI: Sanctions in the Church [cc. 1311–1399]*, w: *New commentary on the Code of Canon Law*, eds. J. P. Beal, J. A. Coriden, Th. J. Green, New York 2000, s. 1527–1605.
27. Haas G., „*Qui abortum procurat...*”. Täterschaft bei c. 1398 CIC und Enzyklika „*Evangelium vitae*”, „*Archiv für katholisches Kirchenrecht*” 164 (1995) z. 1, s. 439–446.
28. Ioannes Paulus PP. II, *Litterae Encyclicae Evangelium vitae* Episcopis, Presbyteris et Diaconis, Religiosis viris et mulieribus christifidelibus laicis universisque bonae voluntatis hominibus de vitae humanae inviolabili bono, 25.03.1995, „*Acta Apostolicae Sedis*” 87 (1995), s. 401–552; polskie tłumaczenie za: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html (29.04.2024).
29. Kaczor A., *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „*Kościół i Prawo*” 2 (2013) nr 2, s. 133–163.
30. Kaleta P., *Komentarz do kann. 1364–1399*, w: J. Krukowski, P. Kaleta, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022, s. 197–342.
31. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 11.10.1992.
32. Krukowski J., Kaleta P., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4/2: *Księga VI. Sankcje karne w Kościele zreformowane przez papieża Franciszka*, red. J. Krukowski, Poznań 2022.
33. Krukowski J., Sobański R., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003.
34. Lempa F., *Część szczegółowa*, w: W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 219–282.
35. Leszczyński G., *Aborcja i jej aspekty prawne*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 10 (2001), s. 57–65.
36. Lorusso L., *Il culto divino nel „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”*. *Commento ai singoli canoni*, Bari 2008.
37. Marchal J.-L., *La complicité en droit pénal canonique: décryptage du canon 1329*, „*L'Année canonique*” 53 (2011), s. 131–162.
38. Marchal J.-L., *La complicité en droit pénal canonique: quelques questions d'actualité*, „*L'Année canonique*” 53 (2011), s. 163–182.
39. Marzoa Á., *Extensión del concepto penal de aborto*, „*Ius Canonicum*” 29 (1989) nr 58, s. 577–585.

40. Molina Melia A., *Estudio jurídico-canónico de la reciente legislación abortista en España*, „Revista Española de Derecho Canónico” 41 (1985), s. 447–474.
41. *Münsterischer Kommentar zum „Codex Iuris Canonici”*, Hrsg K. Lüdicke, Loseblattwerk, Bd. 6, Essen 1984–, Stand: November 1993, ad can. 1398.
42. Paarhammer H., *Das spezielle Strafrecht des CIC*, w: *Recht im Dienste des Menschen. Eine Festgabe Hugo Schwendenwein zum 60. Geburtstag*, Hrsg. K. Lüdicke, H. Paarhammer, D. A. Binder, Graz 1986, s. 403–466.
43. Papale C., „*Qui abortum procurat*” (can. 1398). *Breve disamina giuridico-canonica*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 13 (2000) nr 4, s. 434–446.
44. Pérez-Madrid F., *La tutela penal del bien jurídico „vida” a los 20 años del CIC*, w: *Processo penale e tutela dei diritti nell’ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 607–629.
45. Pighin B. F., *Diritto penale canonico*, Venezia 2008.
46. Pighin B. F., *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021.
47. Pistocchi M., *I canoni penali del codice ecclesiastico esposti e commentati (Libro V – Parte III)*, Torino 1925.
48. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Responsum I, 19.01.1988, „Acta Apostolicæ Sedis” 80 (1988), s. 1818.
49. Potz R., *Abortus im kirchlichen Srafrecht*, „Österreichisches Archiv für Kirchenrecht” 42 (1993) z. 1–2, s. 100–127.
50. Salucci R., *Il diritto penale secondo il Codice di Diritto Canonico*, vol. 2, Subiaco 1930.
51. Samolewicz Z., *Składnia łacińska*, Kraków 2006.
52. Sanchis J., *L’aborto procurato: aspetti canonistici*, „Ius Ecclesiae” 1 (1989) nr 2, s. 663–677.
53. Sixtus PP. V, *Constitutio Effraenatam*, 29.10.1588, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, ed. P. Gasparri, t. 1, Romae 1947, poz. 165, s. 308–311, on-line: https://la.wikisource.org/wiki/Effraenatam_perditissimorum (14.10.2023); <https://www.clerus.org/bibliaclerusonline/de/bgb.htm> (14.10. 2023).
54. Skonieczny P., *Aborcja w ustawodawstwie karnym papieża Franciszka (I): ratio legis, czyli dobro prawnie chronione, oraz znamię sprawcy przestępstwa*, „Annales Canonici” 21 (2015) nr 1, s. 47–60.
55. Skonieczny P., *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015.
56. Skonieczny P., *La presunzione dell’imputabilità (can. 1321 § 3 CIC/83): commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 391–446.

57. Skonieczny P., *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 195–216, <https://doi.org/10.15633/acan.1063>.
58. Sobański R., *Komentarz do kan. 1–34*, w: J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań 2003, s. 43–93.
59. Sole I., *De delictis et poenis. Praelectiones in Lib. v Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920.
60. Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne: część szczególna*, Warszawa 2003.
61. Thomas Aquinas, S., *Summa theologiae*, Romae 1888, <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html> (17.05.2024).
62. Wernz F. X., Vidal P., *Ius Canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. 7: *Ius poenale ecclesiasticum*, Romae 1937.
63. Wójcik W., Krukowski J., Lempa F., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 4: *Księga v. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987.
64. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.